

UN FULL VISIGÒTIC DEL SEGLE IX

Al Museu diocesà de Barcelona, abans entre els pergamins de Santa Anna i de Santa Eulàlia del Camp i ara en una vitrina de la sala d'exposició, hi ha un full d'un còdex visigòtic, conservat perquè formava part de l'enquadernació d'un altre manuscrit d'època més recent. Amida $38 \times 27 \frac{1}{2}$ cm. És escrit a dues columnes. El pergami abans d'ésser utilitzat fou ratllat amb un punxó o amb un altre instrument igualment dur.

El text és de les *Conlationes* de Cassià: *Conl.* X, part del cap. iv, tot el v i part del vi.

LA DATA DEL MANUSCRIT

E. A. Loew, segons tenim entès, encara avui té per certes les regles donades l'any 1910 per a la datació dels còdexs visigòtics en els seus *Studia paleographica* (Munich 1910), sobretot la regla referent a la distinció entre els sons *ti* fort i *ti* sibilant. El sol fet que el nostre còdex no distingeix aquests dos sons ens permet de col·locar-lo del bell antuvi en el segle ix. Respecte les altres regles donades per Loew, sempre hem cregut que s'han de prendre com a confirmatòries i com per ajudar a afinar més la datació que es pretengui fer dels manuscrits, de la mateixa manera que les firmes dels confirmants poden arribar a fixar amb tota precisió la data d'un document no datat.

Cau, demés, el nostre manuscrit en el primer període establert per Loew, perquè en ell les últimes ratlles o trets de les lletres *h*, *m*, *n* no són ben verticals sinó que acaben girant-se cap a l'esquerra, i també perquè l'abreviatura d'*us* i *ue* és el semicolon.

Creiem que la regla de Loew sobre l'engruiximent de la part alta de les lletres *b*, *d*, *h*, *l*, *l*, podria modificar-se, dient que en el

primer període generalment no s'engruixeix, sinó que la ploma fa el traçat natural i espontani, sense repassar la part més alta ni fer pressió amb la mà per a engruixir-la. Doncs el nostre còdex presenta totes aquestes característiques: les lletres *h*, *m*, *n*, acaben el traçat cap a l'esquerra; usa el semicolon; no engruixeix la part alta de les lletres *b*, *d*, *h*, *I*, *l*. A aquestes característiques hom pot afegir encara la següent: La diferència entre els lligams de la *a* i la *u*. En el primer període assenyalat per Loew la *u* es diferencia clarament de la *a*; per això l'escriptor no havia de pensar a inventar cap altre signe de diferenciació. Posteriorment, sigui per amamentament, sigui per fer més forta la distinció entre les dues esmentades vocals, ve una època que pot identificar-se amb el segon període, en la qual la *u* es coneix d'una manera segura i a primer cop d'ull perquè sempre resta separada de la lletra següent, mentre que la *a* sempre hi lliga, i, si acaba el mot, per a servir aquesta regla, arriba a l'extrem de fer la connexió amb la primera lletra del mot següent. En el tercer i últim període no sempre lliga, potser també perquè ja és prou clara la diferència gràfica entre ambdues lletres. Per totes aquestes raons creiem que el nostre full visigòtic podria datar-se dels primers anys de la segona meitat del segle IX.

INFLUÈNCIA DE CASSIÀ A LA PENÍNSULA

1. *A l'època visigòtica.* — Potser ens allunyariem un xic de la veritat si comparéssim l'acció del monaquisme antic amb la dels Ordes religiosos missioners moderns en relació a la propagació del Cristianisme. D'Anglaterra i d'altres nacions se sap del cert que foren els monjos els qui hi portaren la fe cristiana. Encara que no podem dir el mateix d'Espanya, tampoc seria exacte de dir que el monaquisme no hi va tenir influència, puix que, al costat de la jerarquia eclesiàstica, es desenvolupava arreu de la Península el monaquisme prebenedictí amb una gran varietat i riquesa de Regles.

Joan Cassià, provençal de naixença o escita, per la seva convivència amb els monjos orientals fou un dels que trasplantaren a l'Occident l'esperit monàstic dels Pares del desert. Fundador del doble monestir de Sant Víctor de Marsella, pel seu veïnat amb la nostra península és ben clar que podia exercir en aquesta una influència ben forta, sigui personalment, sigui per mitjà de les seves

obres, que són, principalment, els dotze llibres *De Institutis coenobiorum et de octo principalium vitiorum remediis* (PL, t. 49, 53-476) i els vint-i-quatre llibres de les *Conlationes* o conferències¹ escrites vers l'any 429 (PL, 49, 477-1328). L'Acadèmia de Viena ha publicat darrerament l'edició crítica d'aquestes obres². Nosaltres intentarem fer veure la influència de Cassià a casa nostra a través de les col·lacions.

És molt reduït el nombre d'autors coneguts pels seus manuscrits a l'època visigòtica i fins al segle XII, si exceptuem els llibres litúrgics i canònics, els de Sants Pares i autors espanyols (principalment de Sant Isidor), els bíblics comptant entre aquests els Beatus (de Lièbana). Quasi es redueixen als següents: Sant Agustí, Sant Gregori, regla de Sant Benet i de Sant Basili, Smaragdus, Sant Jeroni, Eusebi, Coripo, Orígenes, Sant Joan Crisòstom, Pau el Diaca, *Glosaris*, *Vides* de Sants i Cassià.

Per bé que coneixem més de tres-cents manuscrits visigòtics, si eliminem els bíblics i litúrgics, que són la majoria, i els d'autors espanyols, podem dir que els quatre o cinc manuscrits que trobem de les *Conlationes* representen un nombre considerable que suposa una certa influència de Cassià.

Aquests manuscrits de les *Conlationes*, demés del nostre, són els següents:

a) Biblioteca de l'Acad. de la Història, Madrid: Emilian. 24 (ant. F. 188), acabat l'any 905 segons alguns autors, o el 955, segons altres³.

b) Bib. Acad. Hist.: Emilian. 32 (ant. 189). Conté les *Collationes* segons García Villada⁴, Però Pérez Pastor⁵ diu que conté els *Instituta*.

¹ Les dues obres de Cassià formen com un sol codi del monaquisme. La *Conlatio* era un exercici molt usat entre els monjos. Aquests exposaven les seves dificultats d'ordre moral o intel·lectual a l'abat — l'abat és encara avui considerat com el patriarca de tota l'abadia — el qual els suggeria una solució. Ja en ús en temps de Pacomi, subsistí a l'Occident fins al segle XIII.

² *Corpus Scriptorum eccles. latinorum (CSEL)*, vols. XIII, XVII ex recensióne J. M. PETSCHENIG, Viena 1886 i 1888.

³ GARCÍA VILLADA, Z., *Paleografía española*, Madrid 1923, núm. 84, 91, 118. Vegeu en aquesta obra la principal bibliografia sobre aquest i els següents manuscrits.

⁴ GARCÍA VILLADA, I. c., p. 108, núm. 91.

⁵ PÉREZ PASTOR, C., *Índice por títulos de los códices procedentes de los monasterios de S. Millán de la Cogolla y S. Pedro de Cardena*. «Bol. r. Acad. Historia» 53 (1908) núm. XXXII.

c) Bibl. Nationale de París: Nouv. acquisitions lat. 2170, def. segle IX segons Loew⁶; de l'any 928 i escrit per Alburani de Silos, segons Ferotín⁷.

2. *Als segles posteriors.* — Va tenir poca fortuna, ja que ben pocs manuscrits seus coneixem dels segles XI-XV. Segurament les causes poden reduir-se entre altres: a la difusió de l'Orde benedictí i al major nombre de canòniques agustinianes que es fundaven a la Península, a les quals, naturalment, no interessava tant la literatura de Cassià; a l'ampliació dels coneixements a conseqüència del desenvolupament de les Universitats. Per això, si comparem la major difusió del llibre amb l'escàs nombre de manuscrits de Cassià que trobem, hem de dir que la influència d'aquest autor es troba en franc retrocés.

A la Catedral de León no hi ha cap manuscrit de Cassià. A la Biblioteca de la col·legiata de Sant Isidor, però, de la mateixa ciutat, hi ha un manuscrit del segle XIII (segurament de principis del XII): és el mss. núm. VI del catàleg⁸.

A la Catedral de Sigüenza hi ha unes altres *Conllationes* de principis del s. XIII. Es troba a l'estant segon de la Biblioteca amb el núm. 209. No li hem posat encara signatura definitiva en el catàleg que vam fer de la susdita llibreria. En el mateix mss. hi ha una nota dels llibres que contenia la susdita llibreria l'any 1242, que copiem perquè no hem sabut trobar-la en el llibre del bisbe Minguella⁹:

Anno Domini M.CC.XLII mediante martio, quando el obispo recibió scripto de todos sos libros, estos libros renacieron en la archa que tenie el arciprest, scilicet: liber collationum, liber apocalipsis, liber dialogorum, liber omeliarum, primus et secundus, libri psalterii, liber Scintillarum, Ordo iudiciarius, Decretales, Summa cantoris Parisiensis, Hystorie scolastice (Comestor), Ordinarium minus, Hysmarus Liber elucidarii, Liber Smaractus, Novenarius, Liber Sententiarum, Instituta, Unos quadernos de Decretales. Liber de elementis, Unos Decretos, alie Hystorie scolastice, Johannes, Ordinarium maior.

⁶ LOEW, E. A., *Studia paleographica*, Munich 1910, p. 31.

⁷ FEROTIN, M., *Hist. de l'Abbaye de Silos*. Paris, 1897, p. 259. Petschenig (*CSEL*, XVII, p. XXXIV) diu que l'escriptura d'aquest còdex és longobarda.

⁸ JULIO PÉREZ LLAMAZARES, *Catálogo de los códices y documentos de la R. Colegiata de S. Isidoro de León*, León 1923, p. 34.

⁹ FR. TORIBIO MINGUILLA Y ARNEDO, *Historia de la diócesis de Sigüenza y de sus obispos*, Madrid 1910-13.

A la Biblioteca Capítular de València hi ha dos manuscrits, els núms. 41 i 142, ambdós del segle xv¹⁰, mentre que a la Bibl. de San Miguel de los Reyes no n'hi ha cap. Tampoc n'hi ha cap de llatí a la Bibl. de l'Escorial¹¹. Per fi, a la Biblioteca Nacional de Madrid n'hi ha dos dels en llatí, els núms. 417 i 447, aquest últim datat de l'any 1467. A la Bibl. de Catalunya n'hi ha un escrit l'any 1432 per Joan Font, rector de Riudoms.

Exemplars del *De institutis coenobiorum* hi havia a les darries del segle XIV al monestir de Sant Joan de la Peña i al convent de Carmelitans de Perpinyà. En aquest hi havia també el manuscrit de les Col·lacions¹².

En castellà va tenir una mica més de fortuna, ja que a la Bibl. de l'Escorial hi ha els mss. d. III. 4 i el S. I. 13, ambdós del segle xv¹³. A la Bibl. Nac. n'hi ha tres: els núms. 61, 3.639 i 17.829 (*Bibl. Patr. Lat. Hisp.* n. 532) i a la Biblioteca Menéndez y Pelayo de Santander hi ha el ms. núm. 5 datat el gener del 1388¹⁴.

En català no en coneixem cap manuscrit ni cap imprès. Almenys no hem sabut veure'n cap descrit en les obres bibliogràfiques de Massó i Torrents, Domínguez Bordona, Aguiló. Però sabem que en la llibreria del rei Martí hi havia un exemplar en català dels *Instituta*¹⁵.

¹⁰ ELÍAS OLMOS CANALDA, *Catálogo descriptivo de los códices de la catedral de Valencia*, Madrid 1928, pp. 35-6, i 102.

¹¹ GUILLERMO ANTOLÍN, *Catálogo de los códices latinos de la Real Biblioteca del Escorial*, Madrid 1910-23.

¹² VEGU: RUBIÓ I LLUCH, A., *Documents per a l'història de la cultura catalana mig-èval*, I, Barcelona 1918, pàgs. 405-406, 415-416.

¹³ JULIÁN ZARCO CUEVAS, *Catálogo de los manuscritos castellanos de la Real Biblioteca del Escorial*, 1924-29, I, p. 114-5 i II, p. 379.

¹⁴ «Boletín de la Biblioteca Menéndez y Pelayo» 4 (1932), p. 92; i MIGUEL ARTIGAS, *Catálogo de los manuscritos de la Biblioteca Menéndez y Pelayo*, Santander (s. a.), pp. 11-12.

¹⁵ VEGU l'inventari d'aquesta llibreria a «Revue hispanique» 12 (1905) 499.

TEXT *

- [p. I, col. I.^a] exegit ignorantie huius vitio non solum penitus perdidisse sed etiam perpetue mortis incurrisse discrimen. Unde ergo
5. vel quur ei hic tam gravis error inrepsit primum desideramus agnoscere, deinde quesumus edoceri quemadmodum ad illam orationis qualitatem de qua
10. pridem non solum copiose sed etiam magnifice disputasti, pervenire possimus. In hoc enim profecit in nobis admirabilis illa conlatio ut stuporem
15. tantummodo mentis incuteret, non quemadmodum eam perficere vel adpreendere valeremus hostenderet.

[V.] ISAAC :

20. Non est mirandum hominem simplicissimum et de substantia ac natura divinitatis numquam penitus eruditum rusticitatis vitio et consuetudine erroris antiqui usque nunc
25. detineri vel decipi potuisse, et, ut verius dicam, in errore pristino perdurare, qui non recenti, sicut putatis, demonum

* El text correspon exactament al de l'edició de Petschennig, *CSEL*, volum XIII, p. 289,26-p. 292,24. Farem remarcar les variants notables, no les ortogràfiques, que són molt nombroses. Entre aquestes mereixen, potser, una menció especial les degudes al canvi de *u* en *b*: *mutaberunt*, *mutabil*, *cognobimus*, *nobimus* i l'ús irregular de l'*h* (*hostenderet hoperibus*), ambdues coses característiques dels manuscrits hispànics.

5 hic] sobre la línia.

30. inlusionem, sed ignorantie
pristine gentilitatis infertur
dum secundum consuetudinem
erroris illius quo demonas ho-
minum figura compositos ex-
35. colebant nunc quoque illam
incompreensibilem atque ineffa-
bilem veri numinis magestatem

[col. 2.ª]

- sub circumscriptione alicuius
imaginis existimant adorandam
nihil se tenere vel habere credentes
si propositam non habuerint
5. imaginem quandam quam in
subplicatione positi iugiter
interpellent eamque circumferant
mente ac pre oculis teneant
semper affixam, super quorum
10. hoc errore competenter dirigitur
illa sententia ¹: *Et mutaberunt
gloriam incorruptibilis Dei in simi-
litudinem imaginis hominis
corruptibilis. Iheremias quoque* ²:
15. *Populus, inquit, meus mutabit gloriam
suam in idolo. Qui error licet
origine hac qua diximus quorundam
sensibus sit inolitus, nihilominus*
20. *tamen in illorum quoque animis
qui numquam gentilicia suppres-
sitione [sic] polluti sunt sub co-
lore testimonii huius quo dicitur:
faciamus hominem ad imaginem
et similitudinem nostram* ³.
25. Imperitia seu rusticitate
faciente contractus est, ita
ut etiam heresis que dicitur
antropomorfitarum sub hoc-
30. casione detestande huius
interpretationis emerserit

30 ignorantie] ignorantia *Petsch*.

¹ Rom. 1, 23.

² Hierem. 2, 11.

³ Gen. 1, 26.

31 emerserit] *amb reclam i al marge: surrexerit.*

- que inmensam illam ac simplicem
divinitatis substantiam
liniamentis nostris et humana
35. figuratione compositam
pertinaci perversitate contendit;
quam tamen si quis fuerit
catholicis dogmatibus institutus

- [p. 2, col. 1.^a] ut gentilem blasphemiam detesta-
bitur, et ita ad illam orationis
purissimam perveniet quali-
tatem, que non solum nullam
5. divinitatis effigiem nec linea-
menta corporea, quod dictu quoque
nefas est, in sua supplicatione
miscebit, sed ne ullam quidem
in se memoriam dicti cuiusquam
10. vel facti speciem seu formam
cuiuslibet characteris admitteret.

VI.

- Secundum mensuram namque
puritatis sue, sicut superiore
conlatione prevatus sum una-
15. queque mens in oratione sua vel
erigitur vel formatur, tantum
scilicet a terrenarum ac mate-
rialium rerum contemplatione
discedens, quantum eam status
20. sue provexerit puritatis
feceritque Jhesum vel humilem aduc
et carneum vel glorificatum
et in maiestatis sue gloria venientem
internis virtutibus anime previderi.
25. Non enim poterunt intueri Jhesum
venientem in regno suo qui aduc
sub illa quodammodo judaica
infirmirate detenti non queunt

5 lineamenta] liniamenta P.

11 admitteret] admittet *Petsch.*

14 prevatus] praefatus *Petsch.*

24 virtutibus] obtutibus P.

previderi] pervideri P.

28 queunt] *amb reclam i al marge* possunt.

Full visigòtic. Museu diocesà de Barcelona

- dicere cum apostolo ¹: *et si cog-*
 30. *nobimus secundum carnem Christum, sed nunc*
iam non nobimus, sed soli illi
purissimis oculis divinitatem ipsius
speculantur qui de humilibus
ac terrenis hooperibus et cogitationibus
 35. *ascendentes cum illo secedunt in*
excelso solitudinis monte

[col. 2.^a]

- quilibet ab omnium terrenarum
 cogitationum ac perturbationum
 tumultu et a cunctorum vitiorum
 permixtione secretus, fide puris-
 5. *sima ac virtutum eminentia*
sublimatus, gloria vultus eius et
caritatis revelat imaginem
his qui merentur eum mundis anime
obtutibus intueri. Ceterum videtur
 10. *Jhesus etiam ab his qui in civitatibus*
castellis ac viculis commorantur,
id est, qui in actuali conversati-
one sunt atque hooperibus constitui
sed non in illa claritate qui illis
 15. *apparuit qui cum ipso possunt*
impredicto virtutum monte
conscondere, id est, Petro Jacobo
et Johanni. Ita enim in solitu-
dine et Moisi apparuit et Elie
 20. *locutus est. Quod volens noster*
Dominus confirmare ac perfecte nobis
derelinquere puritatis exempla,
equidem cum ipse fons inviola-
bilis sanctitatis ad obtinendam eam
 25. *secessionis adiutorio ac solitu-*
dinis beneficio extrinsecus non
egeret non enim poterat
ullis turbarum sordibus puritatis
plenitudo maculari nec conta-

¹ II Cor. 5, 16.

31 soli illi] illi soli P.

1 quilibet] qui liber P.

6 gloria] gloriam P.

14 qui illis] qua illis P.

22 derelinquere] relinquere P.

23 equidem] et quidem P.

30. minari humano consortio
 qui universa polluta emundat
 atque sanctificat. Secessit tamen
 in monte solus orare per hoc sci-
 licet nos instruens sue secessi-
 35. onis exemplo, ut si interpellare
 nos quoque voluerimus Deum puro et in-
 tegro cordis affectu ab omni

JOSEP RIUS I SERRA

Arxiu històric de la Congregació de Ritus, Ciutat del Vaticà.

33 speculantur] *amb reclam i al marge respiciunt.*

31-36 *al marge les gloses: interpellare recte Deum desiderat; ut urbis procul secedat que sembla que responen a dos reclams que no hem sabut veure en el text.*